

İlkokul Öğrencilerinin Kişisel Bakım, Temizlik ve Beslenme ile İlgili Görüşleri

İjlal OCAK (*)
Nil DUBAN (**)
Gülhan YAĞICI (***)

Öz: Bu çalışmanın amacı, kişisel bakım, temizlik ve beslenme konusunda ilkokul öğrencilerinin görüşlerini belirlemektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında bulunan görüşme tekniklerinden grup görüşmesi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak oluşturulmuş olan her bir sınıf (ilkokul 1., 2., 3. ve 4. sınıf) düzeyinden üçer kişi olmak üzere toplam 12 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile kullanılarak çözümlenmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler sonucunda, araştırmaya katılan çocukların kişisel bakım, temizlik ve beslenme kavramlarını günlük yaşamla tam manasıyla ilişkilendiremedikleri ve bu kavramları eksik özümledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, beslenme, kişisel bakım, temizlik

Primary School Students' Views on Personal Care, Cleanness and Nutrition

Abstract: The purpose of this study is to determine the opinions of primary school students about personal care, cleanness (hygiene) and nutrition. In the study, the group interview, which is located in one of the interview techniques within the scope of qualitative research methods used. Sampling methods for each class of the working group that was created using the criteria of the study sample (primary 1st, 2nd, 3rd and 4th grade) comprise a total of 12 people, including three from the primary school level. The semi-structured interview consisting of open-ended questions were used as data collection tool. The data obtained in the study were analyzed using the content analysis technique and evaluated. As a result, it has been seen that children who participated in the research could not fully internalize personal care, neatness and nutrition concepts and relate strictly these concepts to their daily lives.

Keywords: Primary school, nutrition, personal care, neatness.

Makale Geliş Tarihi: 19.10.2015

Makale Kabul Tarihi: 11.10.2016

*) Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyonkarahisar (e-posta: iocak@aku.edu.tr)

**) Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyonkarahisar (e-posta: nily@aku.edu.tr)

***) Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar (e-posta: gulhan.yagici@gmail.com)

I. Giriş

Bireylerin gelecek yaşamlarının şekillenmesinde ilkokul dönemi büyük bir öneme sahiptir. Bu dönemde edinilen farklı alanlara ilişkin temel kavramlar, beceriler ve değerler bireyleri hem üst öğrenime hem de yaşama hazırlamaktadır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenmede temel oluşturan, günlük yaşamla birebir bağlantısı olan ve ilkokul düzeyinde verilmesi gereken kavram ve becerilerin yer aldığı alanlardan biri fen bilimleridir.

Fen konularının temelini oluşturan ön bilgiler; öğrencilerin çocukluk dönemlerinden itibaren günlük yaşantıları sayesinde, doğru ya da yanlış bilgilerle oluşur. Yeterli bir fen eğitimi için ise temel fen kavramlarının ilk ve orta eğitim sürecinde tam olarak öğretilmesinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu kavramların daha ileri seviyedeki fen konularının temelini oluşturduğu, bu nedenle temel fen kavramlarının öğrenilmesinde günlük yaşamdaki olayların önemli olduğu düşünülmektedir (Subay, 2011).

Fen öğretimi ile yapılacak etkinliklerin istenilen biçimde gerçekleştirilmesinin, çocuklarda var olan merak ve öğrenme isteğinin devamını sağlayacağını ve öğrencilerin okulda karşılaştığı fen içerikli ilk dersi Hayat Bilgisi dersi (Bıkmaz, 2001). İlkokul 3. sınıftan itibaren ise hayat bilgisi dersi ile birlikte Fen Bilimleri dersi de fen öğretimine geçişi tamamlamaktadır. Ülkemizde 2014 yılına kadar fen öğretimi dördüncü sınıfa kadar hayat bilgisi, 4. sınıftan itibaren de Fen ve Teknoloji dersi kapsamında yürütülmekteydi. Ancak 2013 yılında ilkokul programlarında yapılan değişiklik ile Fen ve Teknoloji dersinin ismi Fen Bilimleri olmuş ve başlangıç yılı 3. sınıf olarak belirlenmiştir. Bu öğretim programı değişikliği ile İlkokul 3. sınıfa kadar bireyin fen temeli, Hayat Bilgisi derslerinde oluşturulmaktadır. İlkokul 3. sınıftan itibaren hem Hayat Bilgisi hem de Fen Bilimleri dersleri aracılığıyla fen ile ilişkili yaşam becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Hayat bilgisi dersinin bireye verilmesindeki ana amaçlardan biri; elde edilen bilgilerin, günlük yaşama yaparak ve yaşayarak uygulanabilmesini sağlamak olmalıdır (Güneş ve Demir, 2007). Hayat Bilgisi dersi ailesinden ayrılarak okula gelen çocuğu topluma alıştırmak; kendisini, çevresini tanımasına yardımcı olmak için öğretilen bir derstir. Öğrenciler için ilköğretimin birinci kademesinde ilk üç sınıf için öğretilen en önemli derstir. Öğrencilere üst öğrenmeler için iyi bir zemin hazırlama Hayat Bilgisi dersinin verimli islenmesi ile mümkündür (Yıldırım, 2006). Hayat Bilgisi Dersinde çocuk içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreyi inceleyerek çevreye uyumda gerekli becerileri kazanır. Bu yönüyle Hayat Bilgisi Dersi ile eğitim arasında yakın bir ilişki vardır. Eğitimin genel amacı, çocuğun çevresine başarılı bir biçimde uyum yapmasını sağlamaktır. Bunu gerçekleştiren ilk ders Hayat Bilgisi Dersidir (Binbaşıoğlu, 2003).

İlköğretimin ilk üç sınıfında bulunan Hayat Bilgisi dersinde, insan; biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel yönleriyle bir bütün olarak ele alınmış “birey”, “toplum” ve “doğa” olmak üzere üç ana öğrenme alanını kapsayan “Okul Heyecanım”, “Benim

Eşsiz Yuvam” ve “Dün, Bugün, Yarın” temaları belirlenmiştir. Programda, öğrencilerin temel yaşam becerileri ve olumlu kişisel nitelikler geliştirmelerine yardımcı olmak, sosyal bilgiler ve fen ve teknoloji derslerine temel oluşturacak bilgiler kazanmalarına fırsat yaratmak için belirlenen temalarla bütünleştirilecek şekilde kazanımlar oluşturulmuştur. Kişisel bakım, beslenme ve temizlik ile kazanımlarda yukarıda belirtilen öğrenme alanları içerisinde yer almaktadır (MEB, 2009). 2015 yılından itibaren de tematik anlayıştan vazgeçilip her üç sınıf düzeyinde de “Ben ve Okulum”, “Ailem ve Evim”, “Sağlıklı Hayat”, “Güvenli Hayat”, “Ülkemi Seviyorum” ve “Doğa ve Çevre” üniteleri yer almıştır (MEB, 2015). 2013 Fen bilimleri Dersi ilkökul 3. ve 4. sınıflarda “Canlılar ve Hayat”, “Madde ve Değişim”, “Fiziksel Olaylar” ve “Dünya ve Evren” öğrenme alanları yer almaktadır (MEB, 2013). Kişisel bakım, beslenme ve temizliğe dair öğrenciler 3. sınıf düzeyinde duyu organları ve görevleri ile birlikte sağlığının korunması için yapılması gerekenler; canlı ve cansız varlıklar ve sağlıklı yaşam konularını öğrenmektedirler. 4. sınıfta da vücudumuzun destek ve hareketini sağlayan yapılar ve sağlığını korumak için yapılması gerekenler; soluk alıp-verme, nabız ve egzersiz, kanın vücutta dolaşımı, mikroskop ve mikroskopik canlılar, insan ve çevre ilişkisi konularını öğrenmektedirler.

Bilimsel kaynaklarda, “her canlının, canlılığını sürdürebilmesi için gerekli besin maddelerini alma olgusuna” beslenme denilmektedir. Beslenme canlılığın sürmesi için temel koşul olduğuna göre, bu koşulun, canlının tüm fonksiyonlarında da geçerli olduğu tartışma götürmez. Okul yılları büyüme-gelişme ve beslenme açısından farklılık gösterir. İlkokul döneminde yavaş, ancak sürekli olarak büyüyen-gelişen çocukların büyüme hızı, ergenlikte artar. Hangi dönemde olursa olsun, büyümenin standartlara uygun olarak gerçekleşebilmesi için, çocukların enerji ve besin öğeleri gereksinimlerini yeterli düzeylerde karşılamaları gerekir (Evans vd., 1995; Niclas and Johnson, 2004). Okul çocuklarının beslenmesi, yalnızca büyüme gelişme açısından değil, aynı zamanda ileri dönemde ortaya çıkabilecek kronik hastalıkların önlenmesi açısından da önemlidir (Evans vd., 1995; Kelly vd., 2004). Beslenme eğitimi, bireylerin sağlıklı yaşam sürdürmeleri için besinler, beslenme ve besin seçimi ile ilgili benimsemeleri gereken davranışlarında istendik yönde değişiklik meydana getirilmesini kolaylaştırmak için çevresel desteklerin eşlik ettiği tasarlanmış eğitim stratejilerin birleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Contento, 2007). Okullar beslenme eğitimi için doğal gelişim alanıdır. Okullar yaşam tarzlarının geliştiği başlıca sosyal bağlamlardan biridir. Okula giden çağdaki çocuklar diğer öğrenciler, öğretmenler, veliler, kardeş ve akran grupları ile etkileşim yoluyla davranış geliştirir. Çocuklar kendi toplumlarından, kitle iletişim araçlarından ve okuldan etkilenmektedir. Bu yüzden okul yeme modellerini ve tutumlarını şekillendiren etkiler ağının bir parçasıdır (FAO,2005).

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlükte temizliği; temiz olma durumu, arılık, temiz durma ve tutma durumu ve temizleme işi (TDK, 2010) olarak tanımlanmaktadır. Temizlik, kişisel sosyal sağlığın dayandığı bir temel olmanın yanında, toplum içinde yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır. Anne, baba veya öğretmenler tarafından çocuk yaşlarda bizzat öğretilen temizlik uygulamalarının daha sonra çocukların kendisi

tarafından yapması gerekmektedir. Bu alışkanlıkların doğru şekilde verilmesi ve kazanılması, kişinin ileriki yıllarda sağlığını doğrudan etkileyeceği ve için örgün eğitimdeki yeri oldukça önemlidir. (Şimşek vd. 2010). Hijyen aynı zamanda sağlık bilgisi, sağlık koruma ve hijyissihha, sağlık kurallarına uygun olan ya da sağlığa zarar verecek ortamlardan korunmak için yapılacak uygulamalar ve alınacak temizlik önlemlerinin tümü olarak tanımlanmaktadır (TDK 2005). Kişisel hijyen uygulamalarının küçük yaşlarda alışkanlık haline daha kolay dönüştürülebileceği bilinen bir gerçektir. Kişisel hijyen kurallarının davranışa dönüştürülmesi bakımından da en önemli dönem ilköğretim çağıdır (Çan vd. 2004). Çocuklar anne ve babalarından öğrendikleri sağlık bilgilerinin üzerine okulda öğrendiklerini ekleyerek, sağlıklı bir birey olma yolunda ilk adımı atarlar (Aslan vd. 2006).

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre bakım kelimesi “bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005). Dolayısıyla kişisel bakımda bireylerin mevcut durumlarının daha iyi olması veya mevcut iyi durumunun sürdürülebilmesi için yaptığı gayretlerin tümüne kişisel gelişim faaliyetleri adını vermek mümkündür. Hatta bazı çalışmalarda örneğin, mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesinde de belirtildiği gibi beslenme de kişisel bakım bağlamında ele alınmaktadır (MEGEP, 2007). Küçük yaşlardan itibaren kazandırılan temizlik ve sağlıklı olma anlayışı ileriki yaşlarda da aynen devam edecektir. Bu yüzden erken yaşlardan itibaren bu değerın kazandırılması çok önemlidir (Tahiroğlu, 2011). Bu nedenle aile eğitimi ile başlayan kazanımların ilkokul çağında da verilmesi açısından okul ve dersler önem arz etmektedir.

Kişisel bakım, beslenme ve temizlik kavramlarını ilkokul 1. sınıftan itibaren vermeyi amaçlayan temel ders Hayat Bilgisi'dir. Daha sonraki yıllarda (ilkokul 3. ve 4. sınıfta) Fen Bilimleri dersi ile desteklenerek öğrencilerin bu kavramlara ilişkin bilgi, beceri ve değer kazanması sağlanmaktadır. Literatür incelendiğinde bu temel kavramlara ilişkin ilkokul öğrencilerinin görüşlerini alan araştırmaya rastlanmamaktadır. Oysaki, kişisel bakım, beslenme ve temizlik kavramlarının ne denli yerleştiğini ve öğrenciler tarafından anlamlandırılabilirdiğini görmek, Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri derslerindeki ilgili kazanımların yaşama dönüklüğünü ve bu bağlamda ileriki yıllarda diğer derslerde alınması gereken önlemleri belirleyebilmek açısından önem taşımaktadır. Bu önemden yola çıkılarak yapılan araştırmanın amacı, ilkokul öğrencilerinin kişisel bakım, beslenme ve temizlik kavramları hakkındaki görüşlerini belirlemektir.

Bu araştırmada ilkokulda kazandırılmak istenen kişisel bakım, beslenme, temizlik kavramları hakkında öğrenci görüşlerini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. İlkokul öğrencilerinin kişisel bakım ve uygulamaları hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. İlkokul öğrencilerinin beslenme ve önemi hakkındaki görüşleri nelerdir?
3. İlkokul öğrencilerinin temizlik ve uygulamaları hakkındaki görüşleri nelerdir?

II. Yöntem

A. Araştırma Deseni

Bu araştırma, ilkokul öğrencilerinin kişisel bakım, temizlik ve beslenmeye ilişkin görüşlerini almak amacıyla yapılmış nitel bir çalışmadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kapsamındaki görüşme tekniklerinden biri olan grup görüşmesi kullanılmıştır. Ortak bakış açılarını ya da deneyimlerini keşfetmek amacıyla birkaç kişiden oluşan küçük grupların yanıtlarını almak için grup görüşmeleri kullanılmaktadır. Grup görüşmeleri genellikle odak grup olarak refere edilmektedir (Lodico vd., 2010).

Araştırmada grup görüşmeleri ilkokul öğrencileri olan çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Çocuklar; zihinsel ve dilsel gelişim, dikkat ve yoğunlaşma aralığı, hatırlayabilme yetisi, hayat tecrübesi, önemli olarak gördükleri, güç ve mevki anlayışı bakımından yetişkinlerden farklıdır. Çocukların dünyasını yetişkinlerin bakışıyla değil kendi gözlerinden görebilmek önemlidir (Arksey and Knight, 1999). Bütün bu özellikler göz önünde bulundurularak, bu çalışmada ilkokul öğrencilerinin araştırmanın alt problemlerinde belirtilen temel fen kavramları ile ilgili görüşleri üç ayrı grup görüşmesi ile belirlenmiştir.

B. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Çalören ilkokulunda öğrenim görmekte olan her bir sınıf düzeyinden dörder kişi olmak üzere toplam 12 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme yöntemleri tam anlamıyla nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkmıştır. Ölçüt örnekleme bir araştırmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınır (Büyüköztürk, 2011). Bu çalışmada temel ölçüt, öğrencilerin hayat bilgisi ve fen ve teknoloji derslerinde araştırma kapsamında ele alınan temel fen kavramlarını (beslenme, kişisel bakım ve temizlik ile ilgili) öğrenmiş olmalarıdır. Çalışma grubundaki öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı ve cinsiyetleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların sınıf düzeyi ve cinsiyet dağılımları

Sınıf	Cinsiyet	
	Kız	Erkek
1	3 (Besime, Emine, Deniz)	0
2	1 (Sıla)	2 (Nizam, Servet)
3	2 (Büşra, Funda)	1 (Hasan)
4	0	3 (Koray, Raşit, İbrahim)
Toplam	6	6

C. Veri Toplama Aracı ve Geçerlik Çalışması

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen altı açık uçlu sorunun yer aldığı yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İç geçerlik ya da inandırıcılık kapsamında, uzman incelemesi ya da uzman gözden geçirmesi kullanılan stratejilerden biridir (Merriam, 2013). Bu çalışma kapsamında veri toplama

aracı olarak, belirlenen kişisel bakım, beslenme ve temizlik kavramlarının her biri için üçer tane olmak üzere toplam dokuz açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Ancak araştırmada inandırıcılığı sağlamak amacıyla form dört alan uzmanına sunulmuştur. Uzmanların yaptıkları incelemelerden sonra onların görüş ve önerileri doğrultusunda form yeniden düzenlenmiş ve toplam soru sayısı altı olarak belirlenmiştir.

D. Verilerin Toplanması

Araştırmanın katılımcıları üç gruba ayrılmış ve her bir gruba ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Grup görüşmeleri 2013 yılı bahar döneminde Ankara ilinin Şereflikoçhisar ilçesindeki Çalören İlkokulu'nun öğretmenler odasında, çalışmada yer alan araştırmacılardan biri tarafından yürütülmüştür. Görüşmeci, formda yer alan soruları katılımcılara yöneltilmiş, sohbet şeklinde yürütülen görüşmenin yarı-yapılandırılmış olması itibarıyla yetersiz yanıt verildiği düşünüldüğünde sonda sorularla görüşme desteklenmiştir. Görüşme anı ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınıp daha sonra bilgisayar ortamında metne dönüştürülmüştür.

E. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi insan davranışlarını üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya olanak sağlayan bir tekniktir. İçerik analizi özellikle sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan en önemli tekniklerden biridir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2011). Bu araştırmada yapılan içerik analizinde, veriler ayrıntılı olarak incelenmiş, kategoriler halinde kodlanıp yapılandırılarak temalar inşa edilmiştir. Belirlenen temalara göre veriler, araştırma soruları çerçevesinde gerekli yerlere yerleştirilerek bulgular elde edilmiş ve bu bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilere kod isimler verilmiş, doğrudan alıntılar sunulurken bu kod isimlerden yararlanılmıştır.

F. Araştırmanın Güvenirliği

Bu çalışmada güvenirligi sağlamak için görüş birliği ve ayrılığı üzerinden hesaplama yapılmıştır. Borg ve Gall (1979) nitel araştırmalarda güvenirligi sağlama yollarından birinin araştırmacının bir başka gözlemciyle ya da araştırmacıyla birlikte çalışması olarak belirtmiştir (Selçukoğlu, 2006). Bu çalışmada iki araştırmacı, birbirinden bağımsız olarak yapılan tüm görüşme dökümlerini incelemiş ve kodlama sürecinde yer almışlardır. Araştırmacılar oluşturdukları kod listelerini karşılaştırmış, görüş birliği ve ayrılığı olan yerler belirlenmiştir. Miles ve Huberman (1994)'ın belirlediği güvenirlilik formülü (Güvenirlilik= [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)]x100) kullanılarak araştırmanın güvenirligi 89,18 olarak hesaplanmıştır.

III. Bulgular

Yapılan içerik analizi sonucunda “Kişisel Bakım, Temizlik ve Beslenme” ana temaları altında temalar oluşturulmuştur. Kişisel bakım ana teması beden temizliği ve kıyafet temizliği temaları altında Vücut ve elbise, temizlik ana teması iç mekân temizliği, dış mekan temizliği ve temizlik gerekçesi temaları ve ev, okul çevre, sağlık açısından, insanlara saygı açısından ve dini açıdan alt temaları; beslenme ana teması ise beslenmenin tanımı ile dengeli ve düzenli beslenmenin gereği temalarına ayrılmıştır.

Kişisel bakım ana teması: Kişisel bakım ana teması, beden ve kıyafet temizliği temaları altında ele alınmıştır. Tablo 2’de Kişisel Bakım ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler yer almıştır.

Tablo 2. Kişisel Bakım ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler

Kişisel Bakım	Beden Temizliği	Vücut	Yıkanmak(duş almak) El yüz yıkamak Diş fırçalamak Tırnak kesmek Saç taramak
	Kıyafet Temizliği	Elbise	Giysi Çamur

“Beden temizliği” teması altında öğrenci görüşlerinden en çok vurgu yapılan konu “yıkanmak (duş almak)”tır. Bu bağlamda, Büşra “Öğretmenim haftada iki kere yıkanmak... Duş almak”, Sıla “Banyo yapmak”, Emine ise “... günde iki kere banyo yapıyorum. Anne banyo yapabilir miyim diyom. Hadi yapam kızım diyo, tamam diyo.” cümleleriyle görüşlerini ifade etmişlerdir. Besime ise kişisel bakımını sağlamak için yaptığı temizliği şu sözlerle belirtmiştir: “Öğretmenim ben evde sabahleyin kalkınca elimi yüzümü yıkarım ondan sonra yemeğimi yerim. Saçımı tararım. Okula gelince de ellerimi yıkıyorum.” Nizam ise “Yemekten önce elimi yıkarım, yemekten sonra yani yemek bitince bir daha ellerimi yıkarım. Dişlerimi fırçalarım” diyerek, Hasan da “Öğretmenim dişlerimi fırçalarım, banyo yaparım” sözleriyle kişisel bakımdan ne anladığını ifade etmiştir.

“Kıyafet Temizliği” temasında en çok dikkati çeken giysilerin temizliği konusuna vurgu yapılmasıdır. Bu konuda Funda “Üstümüz temiz olmalı” diyerek kıyafetine verdiği önemi belirtmiştir. Besime “Eve gidince okul giysimi çıkarır, katlar koyarım. Temiz giysi giyerim” sözleriyle kıyafet temizliği için neler yaptığını ifade etmiştir. Raşit de “Öğretmenim, temizlik için üstümüze bakmalıyız, üstümüzü kirletmemeliyiz. Ondan sonra arkadaşımız birilerine çamur atıyorsa altından kaçmalıyız çünkü üstümüz kirlenir” diyerek giysilerin temiz olması için dış etkenlere karşı önlem alınması gerektiğini belirtmiştir. Kişisel bakımı bedenini ve kıyafetlerini temiz tutmak bağlamında birlikte ele alan Emine “Örtmenim ...Üstümüzü kirletmemeliyiz, iki kere banyo yapmalıyız. Tırnaklarımızı da kesmeliyiz” sözleriyle özen gösterdiği durumu ifade etmiştir.

Temizlik ana teması: Temizlik ana teması altında iç mekan temizliği, dış mekan temizliği ve temizliğin gerekçesi temaları yer almıştır. Temizlik ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler yer almıştır.

Tablo 3. Temizlik ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler

Temizlik	İç Mekân Temizliği	Ev	Yerleri süpürmek
		Okul	Duvarları karalamama Koridorda koşmama Çamur yapmama
	Dış Mekân Temizliği	Çevre	Yakın çevre Çöpleri çöp kutusuna atmak
	Temizlik Gerekçesi	Sağlık Açısından İnsanlara Saygı Açısından Dini Açısından	Mikroplar Hastalanmamak Kötü koku Kirlenmek Dinin gereği

“İç mekân” temasında ev ve okul temizliğine değinilmiştir. Katılımcılardan Servet “Okulda içerde koşmamalıyız. Koşarsak toz olur hastalanırız. Evimizi de süpürmeliyiz, o zaman temiz olur” diyerek, Koray da “Evde bişeyi dökmemeye dikkat ederim. Her yeri temiz tutarım.” sözleriyle okulun ve evin temiz tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. Funda da “Öğretmenim sınıfta koşmamalıyız, oynamamalıyız. O zaman toz olur mikroplar olur. Okulda çöplerimizi yere atmamalıyız, çöp kutusuna atmalıyız. O zaman daha sağlıklı oluruz.” sözleriyle sınıfın ve okulun temiz tutulması gerektiğini ifade etmiştir.

“Dış mekân” teması altında yakın çevreye vurgu yapılarak okul ve ev çevresini temiz tutmaya ilişkin görüşler ortaya çıkmıştır. Öğrencilerden Sıla “Çevremizi temiz tutmalıyız” diyerek, Büşra “Kendimi ve çevremi temiz tutarım”, Raşit ise “etrafımızı temiz tutuyoruz öğretmenim, yerlere çöp atmıyoruz”, İbrahim de “çöpleri çöp kutusuna atmalıyız, bahçeye değil” sözleriyle çevre temizliğine önem verdiklerini ifade etmişlerdir.

“Temizliğin gerekçesi” teması altında temel olarak sağlık, insanlara saygı ve dinin gereği vurguları yapılmıştır. Katılımcılardan Nizam “Elimizi yıkamazsak, mesela yemeği ellerimizi yıkamadan yersek ağızımızdan mikrop içimize girer, hasta oluruz.”, İbrahim de “Öğretmenim sağlıklı olmazsak... her yerimiz kirlenirse, mikroplar vücudumuza girer öğretmenim, hastalanabiliriz.” sözleriyle yaptıkları açıklamada hastalanmamak için temiz olmak gerektiğini belirtmiştir. Funda ise “Öğretmenim kirli gezmemeliyiz. Çünkü kirli olursak öğretmenim çevremizi de kirletiriz. Kokarız o zaman” diyerek, Emine de “Öğretmenim, bir misafir varsa kirli üstümüz olursa, misafir ‘bu ne kadar pis der!’” sözleriyle diğer insanlara karşı da sorumlulukları olduğunu ifade etmiştir. Büşra da “Öğretmenim duş almazsak kötü kokarız. Tırnaklarımızı kesmezsek öğretmenim uzar, kötü olur, mikrop olur.” sözleriyle hem sağlık hem de etrafındaki insanlara saygıyı temel olarak temiz olunması gerektiğini belirtmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerden İbrahim “Öğretmenim temiz olmak güzel bir şey öğretmenim. Ondan sonra haftada iki kez banyo olmamız gerekiyor. Çünkü Müslüman olmak için sabah kalktık mı elimizi yüzümüzü yıkadığımızda Müslüman oluruz öğretmenim” sözleriyle, benzer biçimde Raşit de “öğretmenim bütün Müslüman olan insanlar hep temiz olmalı” diyerek temizliğin dinin gereği olduğunu dile getirmiştir.

Beslenme ana teması: Beslenme ana teması altında beslenmenin tanımı ve dengeli ve düzenli beslenmenin gereği temaları altında ele alınmıştır. Kişisel Bakım ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler yer almıştır.

Tablo 4. Beslenme ana teması altında yer alan alt tema ve kategoriler

Beslenme	Beslenmenin Tanımı	Yemek yemek Beslenme yapmak
	Dengeli Beslenmenin Gereği	Büyümek Aç kalmamak Enerji Sağlıklı yaşamak

“Beslenmenin tanımı” temasında katılımcıların beslenme kavramı için en çok “yemek” olarak tek sözcükle kavramı ifade ettikleri dikkat çekmiştir. Tanım yapan katılımcılardan Besime “Yemek yemek” diyerek, Servet de aynı şekilde “Yemek yemek” sözleriyle, Emine “Öğretmenim, beslenme çok iyi bir şeydir” şeklinde, Koray ise “...Yemek yemek, sağlıklı şeyler yemek” diyerek beslenmeyi tanımlamıştır.

“Dengeli beslenmenin gerekçesi” teması altında olarak katılımcıların büyümeyi ve sağlıklı olmayı vurguladıkları görülmüştür. Katılımcılardan Raşit “Yemek yemezsek

büyüyemeyiz” diyerek, Emine ise “Beslenmezsek aç kalırız. Beslenirsek aç kalmayız”, sözleriyle görüşünü dile getirmiştir. Deniz “öğretmenim sağlıklı olmak için meyveler yemeliyiz; iyi olmak, hastalanmamak için”, İbrahim “Mesela bazı yiyecekleri yemezsek çok hastalanabiliriz” diyerek, Sıla da “Sağlıklı şeyler yersek hastalanmayız” sözleriyle beslenmenin sağlık için önemli olduğunu belirtmiştir. Benzer biçimde Servet “Beslenmezsek enerjimiz azalır” diyerek, Funda “Öğretmenim abur cubur yersek öğretmenim çok kilo alırız, hastalanırız. Öğretmenim ondan sonra meyveleri sebzeleri yemeliyiz. Beslenirsek enerjimiz olur onun için sebze meyve yemeliyiz. Abur cubur yememeliyiz” şeklinde, Nizam da “Yemeklerden sonra meyve yemeliyiz. Kendimizi sağlıklı beslenmeliyiz” diyerek yaptığı açıklamada nasıl beslenilebileceğini anlatmıştır.

IV. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada “Kişisel Bakım” teması altında “Beden Temizliği” ve “Kıyafet Temizliği” alt temaları yer almıştır. Öğrenciler beden temizliği ile ilgili, ellerini yıkamak, yüzünü yıkamak, yıkanmak (duş almak), diş fırçalamak, tırnak kesmek, saç bakımından söz etmiş, kıyafet temizliğinde ise giysilerin temiz olması ile ilgili düşüncelerini açıklamışlardır. Tahiroğlu (2011) tarafından ilkököl 4. sınıf öğrencileri ile yapılan araştırmada da; kişisel temizlik dendiğinde öğrenciler “ellerimi yıkırım, yüzümü yıkırım, ayaklarımı yıkırım, tırnaklarımı keserim, dişlerimi fırçalarım, banyo yaparım ve kulaklarımı temizlerim” yanıtlarını vermiştir. İki araştırma sonucu da, kişisel bakımı ilkököl öğrencilerinin benzer biçimde tanımladıkları notasında birbirleriyle örtüşmektedir. Benzer biçimde Kırım ve Hırça (2015) tarafından yapılan araştırma sonucunda da, kişisel hijyen ve temizlik konularında lise öğrencilerinin de sabah kalktığında ellerini ve yüzünü, yemekten sonra, eve geldiğinde ve tuvaletten çıkınca ellerini yıkama, diş fırçalama, yemeden önce sebze ve meyveleri yıkama, genellikle çorap ve çamaşır değiştirme, tırnak kesme, banyo yapma ve hapşırırken veya öksürürken ağızını kapatma gibi hijyen ve temizlik alışkanlıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Temizlik temasında yer alan kategoriler öğrencilerin yalnızca okulun içini ve dışını temiz tutmaya ilişkin algı geliştirdiklerini göstermektedir. Oysa okula başladığı ilk yıldan itibaren Hayat Bilgisi dersi kapsamında “sınıfını, okulunu ve çevresini temiz tutmak ve korumak için sorumluluk alır” (1. sınıf); “yaşadığı çevreyi temiz tutmasının kendi sağlığı ve gelişimiyle ilişkili olduğunu kavrar” (2. sınıf); “yaşadığı çevreyi daha temiz bir hale getirmek için bir proje tasarlar” (3. sınıf) (MEB, 2009); Fen ve Teknoloji dersinde “Çevreyi ve yabanî hayatı koruma yöntemlerini bilir ve tartışır”, “Çevreyi ve yabanî hayatı korumada hem bireylerin hem de toplumun sorumlu olduğunu bilir” (4. sınıf) (MEB,2005); Görsel Sanatlar dersinde “Evini, odasını, okulunu, sınıfını düzenli ve temiz tutmanın önemini kabul eder” (1. sınıf), “Çevresindeki kirliliği ve düzensizliği onaylamadığını görsel sanatlar yoluyla ifade eder” (2. sınıf) (MEB, 2010) gibi temizlikle ilgili birçok kazanım olmasına karşın, çocukların temizlik konusunda verdiği yanıtların çok yüzeysel olduğu dikkat çekmektedir. “Temizliğin Gerekçesi” alt temasında öğrencilerin temiz olmanın nedeni olarak hastalanmamayı vurguladıkları ortaya

çıkıştır. Kişisel bakım ve temizlik ile ilgili öğrencilerin Hayat Bilgisi dersinde verilen kavramları tam anlamıyla günlük yaşamla örtüştüremedikleri söylenebilir. Kahveci ve Demirtaş (2012), ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin temizlik ve hijyen algılarını belirlemeye yönelik olarak yaptıkları araştırmalarında, “Kişisel Temizlik ve Bakım” boyutuna yönelik algıların en yüksek düzeyde olduğu, “Okul Çevresi Temizliği” boyutuna yönelik algıların ise en düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sözü edilen araştırma sonucu, yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Kişinin sağlık davranışlarını; inançları, beklentileri, güdüleri, değerleri, algıları, kişisel tutumları ve bunlara ek olarak, psikolojik özellikleri, davranış biçimleri ve alışkanlıkları etkilemektedir (Tokgöz, 2002). Bu araştırmada da öğrencilerin temiz olmanın gerekçesi olarak sundukları “dinin gereği” kategorisinde yer alan ifadeler kişilerin inançlarının davranışlarında etkili olduğunun göstergesidir.

“Beslenme” temasında öğrencilerin dengeli ve düzenli beslenme konusunda kavramları yeterince günlük yaşamla ilişkilendiremedikleri ve çoğunlukla bunu büyümek için olarak ifade ettikleri görülmüştür. Elde edilen bulgulardan “Dengeli beslenmenin gereği” alt temasında, en çok “sebze meyve yemek” düşüncesi hakim iken, öğrencilerin “vitamin, protein, yağ, karbonhidrat” kavramları ile ilgili hiçbir görüş belirtmedikleri ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin beslenmenin ne olduğuna ilişkin ağırlıklı olarak yalnızca “yemek yemek” düşüncesinin olduğu görülmüş olup, öğrencilerin beslenme kavramı ile ilgili düşüncelerini daha çok dengeli ve düzenli beslenme şeklinde algılamadıkları dikkat çekmiştir.

Ergün ve Özdaş’ın (1997) da yaptıkları çalışmalarında belirttikleri gibi, hayat bilgisi dersinin amaçlarından olan, “Daha iyi yaşama yeteneklerini geliştirme yönünden: Beslenme, sağlık ve trafik kurallarını öğrenir; etrafını geliştirip, güzelleştirmeye ve daha üstün bir yaşam seviyesine ulaşmaya çalışır” ifadesi de öğrencilerin öğrendiklerini yaşamın kalitesini yükseltecek öğrenmeler gerçekleştirmesi gerektiğini destekler niteliktedir. Beslenme ile ilgili dikkat edilmesi gerekenler için de dengeli ve düzenli beslenmenin önemi, beslenmenin gereği konularının yaşamla ilişkilendirilerek verilmesi önerilmektedir. Yaşamla ilişkilendirmelerini sağlamak da ancak etkili bir Hayat Bilgisi dersi ile mümkün olacaktır. Güneş ve Demir (2007) yaptıkları araştırmalarında da benzer şekilde, çocuğun bireysel olarak kimliğinin oluşmaya başladığı ilköğretimde; çocuk günlük hayatında bulunan problemleri iyi belirleyip çözüm getirebilme, öğrendiği bilgiyi günlük yaşamına aktarabilme, bilimsel düşünme becerilerini oluşturabilmesinde Hayat Bilgisi dersinin yadsınamayacak bir önemi olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerin sonucunda, “Beslenme, Temizlik, Kişisel Bakım” kavramları hayat bilgisi dersinde öğretilen, işlenen kavramlar olmasına rağmen öğrencilerin büyük çoğunluğunun, bu kavramları yanlış yapılandığı ve farklı ya da eksik anlamlar yüklediği görülmektedir. Taşdemir ve Demirbaş (2010), 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin Fen ve Teknoloji dersinde gördükleri kavramları, günlük yaşamla örneklendirebilme durumları incelendiğinde, üniteler içinde geçen kavramları yanlış yapılandıkları ve kavramlara farklı anlamlar yüklediklerini belirleyerek, hayat bilgisi dersinin devamı olan fen derslerinde de kavram öğrenme ile ilgili farklı algıların

oluşmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu araştırmada ulaşılan sonuç da benzer bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Şimşek (2006) tarafından yapılan araştırmada on birinci sınıf öğrencilerinin kişisel bakım ve sağlığın korunmasına yönelik davranışları incelenmiş ve sonuç olarak kişisel bakım ve sağlığın korunmasına yönelik davranışların bilimsel olarak olması gereken düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, araştırmada elde edilen kavramlara eksik ya da farklı anlamlar yüklendiği sonucuyla benzerlik göstermektedir. Çaycı (2003) da çalışmasında, fen bilgisinde başarı düzeyinin sağlanması ve yükseltilmesi için kavramlara ve kavram ilişkilerine gereken önemin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, fen konuları işlenirken; özellikle ilköğretimin birinci kademesinde günlük yaşamdan edinebilecek malzemeler kullanılarak, öğrencilerin kendi kendilerine ve her yerde “yaparak yaşayabilme” becerisini edinebilmeleri sağlanmalıdır (Güneş ve Demir, 2007).

Yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, “Beslenme, Temizlik, Kişisel bakım” kavramları her ne kadar günlük, sürekli duyulan ve sık karşılaşılan kavramlar olsa da, öğrencilerin bu kavramları yaşamla tam ve doğru biçimde ilişkilendirmelerini sağlayıcı tüm sınıf düzeylerinde çalışmaların ve etkinliklerin yapılmasının önemli ve gerekli olduğu söylenebilir. Bu noktada, 2015 yılında değiştirilen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki farklılıklar bu araştırmada vurgulanan amacı destekler niteliktedir. Tay ve Baş (2015) tarafından yapılan çalışmada, dengeli beslenme, gözlem, kendini koruma, kişisel bakım ve kurallara uyma becerilerinin 2009 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında yer almayıp 2015 programında kendine yer bulduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, programda yer bulan becerilerin geliştirilebilmesi için, sınıf öğretmenlerinin bu konular işlenirken günlük yaşam bağlantılarını zenginleştirerek öğrenci merkezli uygulamalar yaptırması önerilebilir. Öğretmenlerin disiplinler arası bağlantılar kurarak Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri derslerindeki kazanımları günlük yaşam bağlantılarıyla sunmalarını desteklemek için öğretim elemanları tarafından örnek oluşturabilecek uygulamalı seminerler düzenlenebilir.

Kaynaklar

- Arksey, H., & Knight, P. (1999). Interviewing for social scientists: An introductory resource with examples. London, UK: Sage Publications Ltd.
- Aslan, D., Mermerkaya, M. U. vd. (2006). Ankara'da bir ilköğretim okulunda el yıkama konusunda yapılmış olan bir müdahale çalışması. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*. 26 (2), 157-162.
- Bıkmaz, F. H. (2001). İlköğretim 4 Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilgisi Dersindeki Başarılarını Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Binbaşoğlu, C. (2003). Hayat Bilgisi Öğretimi, Ankara: Nobel.
- Bozkurt, O. (2001). İlköğretim Öğrencilerinin (6., 7., Ve 8. Sınıflar) Bazı Çevre Problemleri Hakkında Sahip Oldukları Yanlış Kavramların Tespiti Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Büyüköztürk, Ş. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, L., Manion, L. et al. (2011). Research Methods In Education. (7th Ed.) London: Routledge.
- Contento, I. R. (2007). Nutrition education: linking research, theory, and practice. Jones & Bartlett Learning.
- Çan, G., Topbaş, M. vd. (2004). Trabzon’da İki Farklı Yerleşim Yerindeki İlköğretim Öğrencilerinin Kişisel Hijyen Alışkanlıkları. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 3(8): 170-177.
- Çaycı, B. (2003). İlköğretim Öğrencilerinin (4. Ve 5. Sınıflar) Fen Bilgisi Dersine Karşı Olan Tutumları İle Çevremizi Tanıyalım Ünitesinde Yer Alan Kavramların Öğrenilme Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergün, M. ve Özdaş, A. (1997). Öğretim İlke ve Yöntemleri. <http://www.egitim.aku.edu.tr/metod03.htm> (Erişim Tarihi 2015, 15 Nisan)
- Evans, S., McKenzie, J. et al. (1996). Guidelines for school health programs to promote lifelong healthy eating. Morbid. Mortal. Weekly Rep, 45, 1-5.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO 2005) Nutrition Education in Primary Schools <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/009/a0333e/a0333e00.pdf> (Erişim Tarihi 2015, 30 Nisan)
- Güneş, T. ve Demir, S. (2007). İlköğretim müfredatındaki hayat bilgisi derslerinin, öğrencileri fen öğrenmeye hazırlamadaki etkileri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(33).
- Kahveci, G. & Demirtaş, Z. (2012). İlköğretim Okulu 6., 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Temizlik ve Hijyen Algıları. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2, 51-61.
- Kelly C, Krummel D. et al. (2004). Dietary intake of children and high risk of cardiovascular disease. J Am Diet Assoc, 104:222-5.
- Kırım, C. ve Hırça, N. (2015). Lise Öğrencilerinin Kişisel Hijyen ve Temizlik Alışkanlıklarının Fen Okur-Yazarlığına Göre Değerlendirilmesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 4 (2), 790-802.
- Lodico, M. G., D. T. Spaulding & K. H. Voegtle (2010). Methods in educational research : from theory to practice. 2nd Ed. USA: Jossey-Bass .
- MEB. (2005). İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programı ve kılavuzu (4-5. sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB (2009). İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara.
- MEB (2010). İlköğretim görsel sanatlar dersi (1-8. sınıflar) öğretmen kılavuz kitabı. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

- MEB (2013). İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) Fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara.
- MEB (2015). İlkokul Hayat bilgisi Dersi (1., 2. ve 3. Sınıflar) Öğretim programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma. Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mesleki ve Teknik Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP) (2007), Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, “Yiyecek ve içecek hizmetleri, kişisel bakım” Ankara, 60-63.
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (1994). Qualitative data analysis : an expanded sourcebook. (2nd Edition). Calif. : SAGE Publications.
- Nicklas, T., and Johnson, R. (2004). Position of the American Dietetic Association: Dietary guidance for healthy children ages 2 to 11 years. Journal of the American Dietetic Association, 104(4), 660-677.
- Selçukoğlu, Z. (2006). Bilişsel Yaklaşım Temelli Psikolojik Danışma Sürecinde Danışman Ve Danışanın Sözel Ve Sözel Olmayan Davranışları Üzerine Nitel Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Subay, Ş.S. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Temel Fen Kavramlarıyla İlgili Düşünceleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Şimşek, A.Ç. (2006). Onbirinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel Bakım ve Sağlığın Korunmasına Yönelik Davranışlarının İncelenmesi (Üç Lise Örneği-Ankara). Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, Ç., Piyal, B., Tüzün, H., Çakmak, D., Turan, H. ve Seyrek, V. (2010). Ankara il merkezindeki bazı lise öğrencilerinde kişisel hijyen davranışları. TAF Preventive Medicine Bulletin, 9(5), 433-440.
- Tahiroğlu, M. (2011). İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğa Sevgisi, Temizlik ve Sağlıklı Olma Değerlerinin Öğretimi ve Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taşdemir, A., ve Demirbaş, M. (2010). İlköğretim öğrencilerinin fen ve teknoloji dersinde gördükleri konulardaki kavramları günlük yaşamla ilişkilendirebilme düzeyleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 7(1) <http://www.insanbilimleri.com> (Erişim tarihi 2015, 20 Nisan)
- Tay, B. ve Baş, M. (2015). 2009 Ve 2015 Yılı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması, Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 10 (2), 341-374.

- Tokgöz, E. (2002). Kadın Öğretim Elemanlarının Sağlığı Geliştirme Davranışları ve Etkileyen Etmenlerin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yıldırım, A. (2006). Yeni İlköğretim Programına Göre Hazırlanmış Hayat Bilgisi Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi (Elazığ İli Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.